

Estonların Geleneksel İnanışları Üzerine

MEHMET MUSTAFA ERKAL

Bağımsız Araştırmacı

Independent Scholar

mferkal40@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-1636-2463>

Öz

Bu çalışma, Kuzey Avrupa'nın eski halklarından olan Estonların geleneksel inançları ile Türkistan ve Sibirya kökenli Türk halk inançları arasındaki kültürel ve dini benzerlikleri incelemektedir. Estonların haldjas (koruyucu ruh), kurat (şeytan figürü), lumememm (kar adamı) ve kutsal korular anlamına gelen Nemus gibi doğa üstü varlıkları ve ritüelleri daha yakından anlaşılabilmesi için Türk halk inanışlarında yer alan benzer kavramlarla karşılaştırılarak Ural-Altay kültürel mirasına atıf yapılmaktadır. Çalışma, eski Eston toplumlarının ritüel pratikleri, kutsal mekânlar ve semboller gibi temel inanç unsurlarını tanıtırken bunların Altay Türklerinin inanışları ile ortak bir kültürel mirası paylaştıklarına da işaret etmektedir. Bu benzerliklerin tarihsel ve kültürel etkileşimin bir göstergesi olduğu öne sürülmektedir. Makalede ayrıca, Hıristiyanlık öncesi dönemde şekillenen ve nesiller boyunca aktarılan Eston inançlarının doğal çevre ve yer altı ruhlarına olan saygıyı içeren karakteri detaylandırılmaktadır. Bu bağlamda, doğayı kutsal kabul eden Eston dünya görüşü ile doğa ruhları ve ata ruhlarına saygı, özellikle "Yeryüzü Dini" olarak bilinen modern Mausk Hareketi ile yeniden canlandırılmıştır. Estonların doğa merkezli dünya görüşü, iki topluluk arasında köprü işlevi gören Türklerin Ural-Altay halkları üzerindeki etkisinin de bir yansıması olabileceği düşünülmekte ve bu benzerliklerin ortaya konmasıyla çalışmanın, Türkoloji, etnoloji ve Dinler Tarihi alanlarına da katkı sunması hedeflenmektedir.

Anahtar Kelimeler: Dinler Tarihi, Estonya, Ural, Fin-Ugor, Haldjad.

On Estonian Traditional Beliefs

Abstract

This study examines the cultural and religious similarities between the traditional beliefs of the Estonians, an ancient people of Northern Europe, and Turkic folk beliefs originating from Turkestan and Siberia. Estonian supernatural beings and rituals such as haldjas (guardian spirit), kurat (devil figure), lumememm (snow man) and Nemus (sacred groves) are compared with similar concepts in Turkish folk beliefs in order to understand them more closely and refer to the Ural-Altai cultural heritage. The study introduces the main belief elements of ancient Estonian societies, such as ritual practices, sacred places and symbols, and points out that they share a common cultural heritage with the beliefs of the Altai Turks. It is argued that these similarities are indicative of historical and cultural interaction. The article also elaborates on the character of Estonian beliefs, which were shaped in the pre-Christian period and passed down through generations, including

respect for the natural environment and underground spirits. In this context, the Estonian worldview, which regards nature as sacred, and the respect for nature spirits and ancestral spirits, has been revitalized especially by the modern Mausk movement, known as "Earth Religion." It is thought that the nature-centered worldview of the Estonians may also be a reflection of the influence of the Turks, who serve as a bridge between the two communities, on the Ural-Altai peoples, and by revealing these similarities, the study aims to contribute to the fields of Turkology, ethnology and History of Religions.

Keywords: History of Religions, Estonia, Ural, Finno-Ugor, Haldjad.

Giriş

Estonya, tarihi ve kültürel zenginlikleriyle dikkat çeken bir Baltık ülkesidir. Coğrafi olarak Avrupa'nın kuzeyinde, Baltık Denizi ve Finlandiya Körfezi ile çevrili bir konumda yer almaktadır. Bu bölge, arkeolojik bulgulara göre MÖ 8. yüzyıla kadar uzanan insan yerleşimlerine ev sahipliği yapmıştır. Araştırmalar, MÖ 3. binyıla tarihlenen tarak seramik kültürüne dair izlerin de bulunduğunu ortaya koymaktadır. MS 5. yüzyıldan itibaren Estonlar, dış tehditlere karşı korunmak amacıyla tepelik alanlarda tahkimatlı yapılar inşa etmeye başlamışlardır. Bu yapılar hem toplumsal dayanışmayı artırmış hem de yerleşik hayata geçişi desteklemiştir. Aynı zamanda, bu dönemde geliştirilen savunma mekanizmaları, Eston kültürü ve kimliğinin şekillenmesine katkıda bulunmuştur. Eston dili ise Ural-Altay dil ailesinin Ural kolunda, Fin-Ugor grubu içerisinde Baltık-Fin kolunda tasnif edilmektedir. Estonca yaklaşık bir milyon kişi tarafından konuşulmaktadır.¹ Üç ana lehçesi bulunan Estoncanın konuşurlarının çoğu Estonya'da bulunmakla birlikte Rusya, Amerika, İsveç, Letonya, Finlandiya, Kanada gibi farklı ülkelerde de küçük gruplar halinde bu dilin konuşurları bulunmaktadır. Bu durum, Eston kültürünün diaspora aracılığıyla yayılmasını sağlamaktadır. Ayrıca, bazı araştırmalar, Estonların antropolojik açıdan Doğu Baltık ve Batı Kafkasya kökenli olduğunu iddia etmektedir; bu bulgu, Eston kimliğinin tarihsel kökenlerine dair önemli bir anlayış sunmaktadır.² Ancak bu görüşü destekleyen çalışmaların yanı sıra, yapılan genetik ve DNA araştırmalarından elde edilen bilgiler, yalnızca Estonların değil Ural grubunun tamamının Sibiryaya bölgesinden göç ettiklerini kanıtlamaktadır.³

¹ Peter Pomozi, "The Estonian Language," 183.

² Ágnes Kerezsi, "The Estonians," 329.

³ Lehti Saag vd., "The Arrival of Siberian Ancestry Connecting the Eastern Baltic to Uralic Speakers Further East," 1701-1711.e16.

Bununla birlikte, Estonların da içinde bulunduğu Ural-Altay dil ailesi, ismini iki büyük dağdan almıştır. Ural ve Altay dağlarının çevresinde yaşayan toplulukların dilleri tasnif edilirken morfolojik, fonetik, linguistik vb. bazı kriterler gözetilmiştir. Her ne kadar bu kriterlerin yeterli olup olmadığı dil bilimcilerin konusuya da yukarıda sayılan kriterler açısından tespit edilen benzerlikler dikkat edilmesi gereken önemli bir husus olarak görülmektedir.⁴ Bu bağlamda kültürel benzerliği olmayan toplumların, dillerinin bu kadar yakın olma ihtimalinin bulunmadığı söylenebilir. Kültürlerin en değerli taşıyıcıları arasında bulunan inanç, bu benzerlikten varestede değildir. Dağların coğrafi konumu değerlendirildiğinde arada kalan topluluğun büyük çoğunluğunu Türklerin/Türk topluluklarının oluşturduğu görülür. Bu durum insan bedenine benzetilerek bir analogi yapıldığında nasıl ki sağ el ile sol el arasındaki ilişkiyi gövde sağlıyorsa Ural ile Altay toplulukları arasındaki ilişkiyi sağlayan gövdenin de Türkler olduğu söylenebilir. Dolayısıyla, en doğudaki topluluk ile en batıdaki topluluğun kültürel anlamda hem taşıyıcı hem de aktarıcı unsurlarının Türkler olduğu sonucuna varılmaktadır. Ural ve Altay toplulukları arasındaki benzerlik, Türk düşünce ve fikir dünyasının ortak noktası olabileceği gibi, bu toplulukların kültürel gelişimlerinin de Türkler tarafından beslenip şekillendirildiğini göstermektedir. Özellikle, bu çalışma, Eston inanışlarıyla ilgili Türkiye’de gerçekleştirilen ilk akademik araştırma olması açısından büyük bir önem taşımaktadır; bu durum, Eston halkının kültürel ve inançsal dinamiklerini anlamak adına yeni bir perspektif sunmaktadır. Ayrıca, Geleneksel Türk İnanışları ile Eston inanışları arasındaki benzerlik ve farklılıkların kapsamlı bir şekilde ele alınması, her iki kültürün etkileşimini ve bu etkileşimin derin tarihsel bağlarını aydınlatma fırsatı sunmaktadır. Bu bağlamda, söz konusu karşılaştırma, yalnızca Eston inanç sisteminin özgün yönlerini ortaya koymakla kalmayacak, aynı zamanda Türk kültürü ile olan ilişkisini de derinlemesine inceleyecektir.

1. Estonya’da Dinî Durum

Birbiriyle sıkı bağı olmayan sekiz eyaletten oluşmuş bir konfederasyon görünümündeki eski Estonya, Novgorod ile Batı Avrupa arasındaki ticaret yolunda bulunduğundan önemli bir konuma sahiptir. Eski Estonya’da eyaletler arasındaki ilişkiler devam etmesine rağmen Haçlı baskınlarının sürekliliği, bağımsız bir devlet yönetiminin ortaya çıkmasını engellemiştir.

⁴ Son yıllarda İngiliz dil bilimciler tarafından her ne kadar Ural-Altay dil ailesinin akrabalığı reddedilse de bu görüş uluslararası bilim dünyası ve Türk dilbilimciler arasında kabul görmemiştir. Lars Johanson, Martine Irma Robbeets, "Introduction," 1-7.

1208 ile 1227 yılları arasında Alman asıllı askerî ve dinî bir tarikat olan Livonya Kılıç Kardeşleri⁵, Estonya'nın büyük bölümünü işgal etmiştir. 1219 yılında Danimarka Kralı 2. Valdemar tarafından Estonya'nın kuzeyi istila edilmiş ve bugünkü başkent olan Tallinn inşa edilmiştir.⁶ Baltık bölgesi sakinleri tüm Avrupa'da Hıristiyanlığı en son kabul eden topluluklar olarak kabul edilmiştir.⁷ Baltık bölgesinde yaşayan diğer topluluklar gibi Estonlar da Haçlı katliamından paylarını almışlar,⁸ kılıç ve ateşle Hıristiyanlaştırılmışlardır.⁹ Bu bağlamda, Estonya'nın tarihi, dini ve kültürel dönüşümü, yabancı güçlerin etkisi altında şekillenmiş ve bu durum, Eston kimliğinin gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Dinler Tarihi açısından değerlendirildiğinde zorla din değiştiren topluluklarda yeni dine karşı bir direnç oluştuğunu söylemek mümkündür. Bu direnç, yeni dinin temsilcilerinin baskıcı ve zorlayıcı tutumlarına karşı bir tepki olarak veya mevcut din ve inanç sistemine olan güçlü bağlılıktan kaynaklanan bir savunma refleksi olarak değerlendirilebilir.

Üzerinde kurulan baskılar neticesinde Eston halkı, 1343 yılında Estonya tarihinin en şiddetli isyanı sayılan Aziz George Gecesi İsyanı'nı gerçekleştirmiştir. Esasen bu olay, isyandan ziyade bir bağımsızlık savaşı, bir köylü isyanı ve Hıristiyan tarihçilerin ifadelerine göre bir pagan ayaklanması olarak nitelendirilmiştir. İsyan ancak 1346 yılında Livonya Tarikatı¹⁰ tarafından bastırılabilmiştir. Danimarka Krallığı tarafından isyanı bastırmalarından dolayı Estonya'nın kuzeyi, Livonya Tarikatı'na 19000 gümüş mark bedelle satılmıştır. Livonya bölgesi, bugünkü Estonya ve Letonya toprakları olup Livonya Tarikatı tarafından satın alınmasıyla o dönemde Roma İmparatorluğu'nun bir parçası haline gelmiştir. Tarikat ve

⁵ Bugünkü Estonya ve Letonya toprakları Orta Çağ'da Livonya olarak bilinmektedir. Livonya Kılıç Kardeşleri, Fratres Militiae Christi, Kılıç Şövalyeleri, Livonya Şövalyeleri, Livonya Tarikatı, Schwertbrüderorden gibi farklı adlarla da anılmaktadır. Livonya topraklarını ve pagan olarak gördükleri Livonya halkını Hıristiyanlaştırmak için 1202 yılında kurulan tarikat Papa tarafından 1204 yılında kutsanmış ve Tapınak Şövalyeleri'nin kurallarını benimsemiştir. 1236 yılında Schaulen Savaşı'nda (Saule) Samogitiler tarafından yenilgiye uğratılmışlardır. Yaşadıkları ağır yenilgi neticesinde 1237 yılında dağılmışlardır. bk. T. Editors of Encyclopaedia, "Order of the Brothers of the Sword."

⁶ Andrés Bereczki, "A Short History of Estonia," 155.

⁷ U.S. Air Force, "Expeditionary Culture Field Guide Estonia," 11-12.

⁸ William L. Urban, "Victims of the Baltic Crusade," 204-206.

⁹ Reet Hiimäe, "Earth Religion, 'Forest People' and Environmental Disputes: A Case Study on a Pursuit for National Unity and Sustainability in Estonia," 108.

¹⁰ Livonya Tarikatı, Livonya Kılıç Kardeşleri ile karıştırılmamalıdır. Livonya Kılıç Kardeşleri'nin 1237'de dağılmasından sonra, onlardan kalan kılıç artıklarıyla 1237 yılında Töton Şövalyeleri'ne bağlı olarak kurulmuştur. Hansa Birliği'nin de üyesi olan bu tarikat uzun süre Estonya'da egemenlik sürmüştür. Bkz. William L. Urban, *The Teutonic Knights: A Military History*, 259-273.

piskoposluk tarafından bölgede şehir yapılarından mürekkep siyasi birimler oluşturulmuştur. Estonya'da bulunan şehirler, Almanya'nın kuzey bölgelerindeki şehir ve devletlerle ticari ilişkileri yürütmek için 13. yüzyılda kurulan Hansa Birliği'nin¹¹ üyesi olmuşlardır. Tallinn (Reval), Tartu (Dorpat), Viljandi (Fellin), Narva ve Pärnu (Parnau) şehirleri Hansa Birliği'nin Estonya'da bulunan üyeleridir. Almanya'da başlayan ve 1520'lerde Estonya topraklarına ulaşan Reform hareketinin, dinî ilkelerde değişiklik yapması ve bölgede kök salması yavaş şekilde gerçekleşmiştir. Estonsca ilk kitap 1535 yılında basılmış, 1686'da Yeni Ahit Estonya'nın güney lehçesine çevrilmiştir. Estonsca tam bir Kutsal Kitap ise ancak 1739 yılında yayımlanmıştır. Bölge 16. yüzyılda feodal yönetimlere teslim olmuş ve Estonyalı köylülerin çoğunluğu köle haline getirilmiştir. Töton Şövalyeleri, 20. yüzyıla kadar kiliseyi, toprak sahiplerini, zanaatkarları, tüccarları ve köylüleri egemenliği altında tutmuştur. Töton Şövalyeleri'nin bu kadar uzun süre bölgeyi domine etmesi başarılı bir otonomi sürdürmelerine bağlanmıştır.¹²

16. yüzyıldan itibaren Estonya'da en büyük dini kurum Lutheran Kilisesi olurken, Ortodoks Kilisesi ikinci sırada yer almıştır. Bu dönemde Ortodoks Kilisesi, Fener Patrikhanesi'ne bağlı olarak varlığını sürdürmüştü; ayrıca Moskova Patrikhanesi'ne bağlı bir diğer Ortodoks cemaat de etkinlik göstermiştir. Sovyetler Birliği'nin işgaliyle gelen dinden uzaklaştırma ve dine baskı uygulamaları, diğer topluluklarda olduğu gibi Estonslarda da bütün şiddetiyle yaşanmıştır. Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla bağımsızlığını kazanan Estonya'da dinî coşku çok uzun sürmemiştir. Ülkede bir dinî çeşitlilik görülmesine rağmen Estonyalılar genellikle kendilerini seküler olarak tanımlamaktadır. Ülkede bulunan diğer dini topluluklar nüfusun %1'ini geçmemektedir. Baptist, Metodist, Yehova şahitleri, Eski İnanırlar, Mormonlar, Adventist gruplar ülkede sayılabilecek çeşitli Hıristiyan topluluklardır. Estonya'da en büyük ikinci dini grup 19. yüzyılın sonlarında bölgeye gelen Tatarlardan oluşmuş Müslümanlardır. Ayrıca dört Budist grup, bir Hare Krişna Hareketi, bir Yahudi cemaati ile Estonyalıların geleneksel dini inanışlarını yaşatmaya çalışan *Yerli Dinler ve Taara Evi* adı verilen bir topluluk da bulunmaktadır.¹³ Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ortaya çıkan yeni devletlerde gözlenen öze dönüş hareketinin bir benzerinin Estonya'da da yaşandığını söylemek mümkündür. Bu çerçevede, Estonya'da

¹¹ Ahmet Ballıkaya, "Hansa Birliği" (Yüksek Lisans Tezi, Mersin, Mersin Üniversitesi, 2018), 9.

¹² Bereczki, "A Short History of Estonia," 155.

¹³ Merilin Kiviorg, "Religion and the Secular State in Estonia," 261-262.

mevcut dinî çeşitlilikle birlikte geleneksel inanışları yaşatma gayretinin ortaya çıktığı söylenebilir.

Estonların geleneksel inanışlarına dönüş hareketinin 1920'li yıllarda *Taara* inancı ile ortaya çıktığı bilinmektedir. Eston kimliğini korumak üzere ortaya çıkan bu hareket ilk başlarda oldukça küçük bir nüfusa sahiptir. Sovyet işgalinden sonra bu hareket, milliyetçi bir oluşum olduğu gerekçesiyle yasaklanmıştır. Glastnost ve Perestroyka'nın yaşandığı 1980'lerin sonunda ulusal uyanışla efsanevi Fin-Ugor kimliğine dönmek isteyen Estonlar tarafından kökleri *Taara*'ya dayandırılan *Maausk* hareketi¹⁴ ortaya çıkmıştır. *Maausk* hareketi, *Yeryüzü Dini* olarak tanımlanmıştır. Merkezinde sadakat olan bu hareket yalnızca kişiler arası değil, kişi doğa ve kişi ata ruhları arasındaki sadakati de tesis etmeyi amaç edinmiştir. Doğa ruhları tarafından canlandırılmış doğal ve tarihi alanlar ana ibadet yerleri olarak kabul edilmiştir.¹⁵ *Taara* inancına sahip olanlar kendi aralarında örgütlenmek yerine *Maausk* hareketinin üyeleriyle birleşerek¹⁶ 1995 yılında Estonya'da *Maavalla Koda*¹⁷ adı ile de bilinen *Yerli Dinler ve Taara Evi* topluluğu resmi olarak kurulmuştur. Kuruluş amacı, Hıristiyanlığa karşı ulusal bir din çıkarmak şeklinde belirlenmiştir. Entelektüel bir proje olarak ortaya çıkan bu yeni dinî hareket, paradigmaları geleneksel inanıştan alınarak yeni görüşlerle harmanlanıp senkretik bir yapı biçiminde şekillenmiştir.¹⁸

2. Geleneksel Eston İnanışları

Estonya tarihi araştırmacılarının bazılarına göre, Estonların dünya görüşü, zihinsel anlamda Batı kültürü ve bakış açısından ziyade Doğu kültürü ve bakış açısına benzemektedir. Batı ile Hint-Avrupalılar tarafından oluşturulan kültürel alan kastedilirken Doğu ile Sibiryaya ve Asya'nın yüksek kültürü kastedilmektedir. Estonya özelinde bütün Ural topluluklarının tıpkı Asya'da bulunanlar gibi doğayla uyumlu ve barışçıl bir dünya görüşüne sahip oldukları da vurgulanmaktadır.¹⁹

¹⁴ Ringo Ringvee, "Survival Strategies of New Religions in a Secular Consumer Society," 64.

¹⁵ Hiimäe, "Earth Religion, 'Forest People' and Environmental Disputes," 110.

¹⁶ Ringvee, "Survival Strategies of New Religions in a Secular Consumer Society," 64-65.

¹⁷ *Koda* kelimesi çeşitli varyasyonlarıyla Fin-Ugor dillerinin tamamında görülmekte ve bu kelime ev anlamında kullanılmaktadır. Bkz. Gustav Ränk, *Old Estonia, the People and Culture*, Uralic and Altaic Series 112, 59.

¹⁸ Jenni Rinne, *Searching for Authentic Living through Native Faith: The Maausk Movement in Estonia*, Södertörn Doctoral Dissertations 122, 21-22.

¹⁹ Ülo Valk, "Folkloristic Contributions towards Religious Studies in Estonia: A Historical Outline," 146.

Eston halk inanışlarında doğa ile ilişkili birçok benzer inanış örneğinde olduğu gibi yer altı ruhları ve şeytan figürü üzerine çeşitli inanışlar bulunmaktadır. Şeytan figürünün Estonya halk inanışlarına Orta Çağ Hıristiyanlık etkisiyle girdiği ileri sürülse de bu figürün Fin-Ural topluluklarının eski inançlarından gelen yer altı ruhunun yeniden yorumlanmış bir versiyonu olabileceği yönünde bir sav da bulunmaktadır. Hatta bu savın Hıristiyanlıkta görülen şeytan figürüyle yeniden yorumlandığı söylenmektedir. Özellikle 19. ve 20. yüzyıl halk inanışlarında görülen şeytan figürünün, geleneksel inanışta bilinen şeytanının torunu olabileceği ve şeytan için Estoncada kullanılan “kurat” adının bile aynı kaldığı belirtilmektedir. Ayrıca pek çok kültürde olduğu gibi şeytan sol taraf ile bağlantılı kabul edilmektedir. Estonya inanışlarına göre şeytan ormanda sol taraftan belirmektedir. Şeytanla ahit yapan kişinin sol elinin yüzük parmağından kan vermesi gerekmekte, şeytan çocukları sol elinden tutarak kaçırmaktadır. Şeytanın sol ayağının yerinde bir toynak bulunduğu inanılmakta, şeytanın uzaklaşması ve oradan kaçması için sol ayakla haç çizilmesi gerekmektedir. Eston düşüncesinde şeytanın solda olmasına benzer bir örnek; Ruslar tarafından örtmecelerinde²⁰ şeytan için “sol el varlığı” anlamında *Levyi* ifadesi kullanılmaktadır. *Kurat* ifadesi, günümüzde de Estonlar tarafından şeytana veya şeytana benzer varlıkları tanımlamak için kullanılan bir ad olarak değerlendirilmektedir. Bazı Eston şarkılarında şeytan için onurlu ve arkaik bir unvan olarak “yer altı dünyasının efendisi” anlamında *altmaa/altima isand* adları kullanılmaktadır. Bu unvan, Ob-Ugorlarda yer altı dünyasının efendisinin adı olan *Xul-oter* ile büyük benzerlikler taşımaktadır.²¹ Türkçede sağ kelimesinin hem bir yön hem de iyileşme, sağlık gibi anlamları bulunmaktadır. Sol kelimesi de benzer şekilde yön bildirmekle beraber bozuk, bozulmuş anlamlarında kullanılmaktadır. Eston halk inanışlarında görülen şeytan motifi, hem Hıristiyanlık sonrası Orta Çağ etkisiyle şekillenen anlayışla hem de Geleneksel Türk İnanışlarında yer alan yer altı dünyası ve kötü ruhlar hakkındaki bilgilerle benzer özellikler göstermektedir. Bu benzerlikler ise her iki inanış arasındaki sıkı bağa verilebilecek örnekler arasında sayılabilir.

Estonya halk inanışlarında *haldjas* (çoğulu *haldjad*) adı verilen ve doğaüstü güçlere sahip olduğuna inanılan koruyucu bir ruh figürü yer alır.

²⁰ Bkz. Durmuş Arık, “Türk Halk İnanışlarında Örtmece ve Gerçeği Gizleme ile İlgili Uygulamalar: Doğum ve Ölüm Örneği.”

²¹ Ülo Valk, “The Devil’s Identity: On the Problem of His Pre-Christian Prototype in Estonian Mythology,” 122-126.

Bu ruhun, insanları, binaları ve doğal varlıkları koruduğuna inanılır.²² *Haldjas* adının Baltık-Fin dillerine İskandinav kökeninden geldiği ve yönetici, malik, sahip, koruyucu veya hükümdar gibi anlamlar taşıdığı düşünülmektedir. İnanişâ göre *haldjad*, ormanın, suyun, toprağın ve insanın koruyucu ruhları olarak bilinir; insan veya hayvan şeklinde görünmekle birlikte bazen de görünmez olabilir. Estonya'nın pek çok bölgesinde *haldjad* için adanmış kurban taşları bulunmaktadır; bu taşlar, ortasında girinti olan ve adaklık yiyeceklerin bırakıldığı taşlardır. Ayrıca Eston inanışlarında ağaçlara kurdele bağlama geleneği de yaygındır.

Estonyalılar, *haldjad* kavramını hem ruh hem de küçük insan şeklinde tasavvur etmektedir. Estonlar, *haldjad*'ı ne tamamen iyi ne de tamamen kötü olarak görür; aksine, onları insanlar için birer rehber ve öğretmen olarak kabul eder. Çoğunlukla pasaklı ve yırtık pırtık elbiseler içerisinde tasavvur edilen *haldjad*ın, özellikle küçük çocuklara doğruyla yanlış ayırt etmesi için görüldüğüne, büyükleri de çeşitli imtihanlardan geçirmek için ortaya çıktığına inanılır. Bazı hikayelerde bir *haldjas*ın insanı alıp yer altı dünyasının zenginliklerini göstererek onu ayartmaya çalışması bile insanın ne kadar ileri gidebileceğinin sınanması şeklinde anlaşılmaktadır. Estonlara göre *haldjad*ın esas amacı, insanların saygılı, yardımsever, paylaşımcı olup olmadıklarını ve geleneklerine bağlılıklarını sınamaktır.²³

Haldjad kavramı Estonya inanç sisteminde oldukça merkezi bir konumda olup Hint-Avrupa inanışlarında yer alan "peri" figürü ile benzeşir.²⁴ Türk geleneksel inanışlarındaki koruyucu ruh kavramıyla *haldjad* arasında benzerlikler kurmak mümkündür; zira Türk inanışlarında da doğa ve insanla bağlantılı ruhsal koruyucular bulunur ve bu ruhlarla iyi bir ilişki kurmak için benzer şekilde adak taşları ve sunular kullanılır.²⁵ Arkeolojik verilere bakıldığında da ağaçlara çaput, ip, kurdele gibi nesnelere bağlandığı görülmektedir. Bununla birlikte Estonlar arasında düğünlerde, leyleğin yuva yaptığı ağaçlara çaput bağlanarak doğurganlığın leyleklerinki gibi çok olacağına inanıldığı görülür. 1980'lerden sonra bu geleneğin canlı bir şekilde ihya edildiği ve son dönemlerde halk arasında bu uygulamanın artarak

²² "Haldjas," içinde [EKSS] "Eesti keele seletav sõnaraamat."

²³ Elizabeth Ann Berton-Reilly, "It Is a Living Thing: An Estonian Tradition Bearer and Supernatural Beings Called Haldjad," 161.

²⁴ Bazı dinlerde de tanrı fikrinin antropomorfik peri kavramından doğduğu öne sürülmektedir. Bkz. "Haldjas," içinde *Sõnaveeb* (Tallinn: Eesti Keele Instituut, 17 Şubat 2023).

²⁵ Berton-Reilly, "It Is a Living Thing," 160.

yaygınlaştığı ifade edilmektedir.²⁶ Kadim dönemlerden beri kurban, adak ve ağaca çaput bağlama ile ilgili Türklerde ya da Türk Topluluklarında görülen inanışlarla Estonlarda görülen inanışların oldukça benzer olduğunu söylemek mümkündür. Estonlar ile Türkler arasında ağaç kültü etrafında şekillenen inanç benzerlikleri, bu geleneğin başka topluluklarda da bulunmasına rağmen dikkat çekici bir biçimde ayrışmaktadır. Özellikle, ağaçlara yüklenen "üç katmanlı dünya" (gökyüzü, yer yüzü ve yer altı) görüşünün Eston ve Türk inanışlarında yankı bulması ve bu bağlamda ağaçlara çaput bağlama uygulamalarındaki paralellik, iki toplumun doğa ile olan derin bağını göstermektedir. Bu üç katmanlı dünya görüşü, ağaçların evrenin katmanları arasında köprü olarak görülmesi anlayışını temsil ederken Türk inanışlarındaki öğretilere ve Eston halkının doğa ruhları ile olan ilişkisine işaret etmektedir. Ağaçlara çaput bağlama şekillerinin nasıl benzerlik gösterdiği ise, genellikle bu pratiklerin aynı ruhani yaklaşımla uygulanmasında ve belirli günlerde veya belirli niyetlerle çaput bağlama ritüellerinin varlığında görülmektedir; her iki kültürde de bu uygulamalar, doğa ruhlarıyla bir ilişki kurma, onlardan koruma veya bereket dileme amacı taşır.

Estonya halk inanışlarında kötü ruhlarla ilgili inançlar bulunmaktadır. Estonlar, kötü ruhlar için *kurat* ile birlikte *juudas*, *tikõ*, *vanahalv*, *äio* gibi adlar da kullanmaktadır.²⁷ Özellikle, suya dair anlatılarda *näkki* adlı kötü ruhun suda boğularak ölenlerden sorumlu olduğu kabul edilir.²⁸

Kötü ruhlar arasında sayılabilecek olan şeytan, mitolojide önemli bir yer tutmakta ve Eston halk inanışlarında yaratılış düalist bir mantıkla anlatılmaktadır. Özellikle dünyanın ve hayvanların yaratılışıyla ilgili Eston mitolojisinde bu düalizm vurgulanmaktadır. Bu anlatılardan birinde; şeytan, yaratılıştan tanrıyı taklit ederek atları, inekleri ve keçileri yaratır. Ancak işini tanrı gibi düzgün yapamadığından dolayı şeytanın yarattığı bu hayvanlar kusurlu olur. Şeytan bu hayvanları başıboş bırakmamak ve zapt etmek için gaydayı icat edip onu çalmaya başlar. Ancak bu durum geçici bir süre devam eder, sonrasında hayvanlar yeniden başıboş kalarak gezmeye başlar. Bir süre sonra tanrı, kendisinin yarattığı hayvanlarla karşılaşan şeytanın yaratmış olduğu bu eksik hayvanların haline acır ve onların kusurlarını düzeltir. Tanrı, şeytanı çağırarak hangi hayvanları onun yarattığını bilirse onları geri

²⁶ Tinno Yonuks ve Tiina Aykas, "Darı-podnoşeniya svyaşennım mestam v Estonii i Finlyandii: Sravnitel'nyı analiz," 122-123.

²⁷ Valk, "The Devil's Identity," 128.

²⁸ Valk, "The Devil's Identity," 126.

alabileceğini söylemesine rağmen şeytan yarattığı hayvanları tanıyamaz. Elinde bir tek gaydası kalır. Bu sebeple Estonlar tarafından gayda, şeytan icadı olarak görülür. Estonlarda görülen düalist yaratılış hikayesi ile enstrüman ilişkisinin bir benzeri Romanya'da flütün ortaya çıkışında da görülür.²⁹ Benzer bir başka efsane, çok uzaklarda Sibiryaya bölgesinde bulunan Tunguzlar arasında görülür. Bu efsaneye göre; Tanrı denizleri ve karayı yarattıktan sonra yeryüzüne indiğinde şeytanla karşılaşır. Şeytan da Tanrı gibi bir dünya yaratmak ister. Tanrı buna engel olunca şeytan, Tanrı tarafından yaratılan dünyayı yok etmek ister ve Tanrı'nın on iki telli müzik aletini kırar.³⁰ Coğrafi olarak birbirinden çok uzakta yaşayan toplulukların efsanelerinde görülen bu ortak motifler, bunların ortak bir kökene dayanabileceği düşüncesini ortaya çıkarmaktadır.

Dinler Tarihi ve halk inanışları ilgili bilgilerin derlenmesinde, o inancın yaşayan temsilcileri önemli bir kaynak oluşturur. Eston inanışlarına dair çeşitli kaynakların mevcut olduğu bilinmektedir; ancak İkinci Dünya Savaşı yıllarında doğup savaş sonrası Amerika'ya göç eden Estonyalı bir ailenin çocuğu olan Johanna Keenan, Estonların inançları hakkında sunduğu ilginç bilgilerle kayda değer bir tanıklık sağlamaktadır. Keenan'a göre, geleneksel inanışlara sahip Estonyalılar ömürlerinde yalnızca dört kez kiliseye gitmektedir: Vaftiz, konfirmasyon, evlilik ve defin. Keenan, Eston geleneksel inanışlarını bir felsefeye oturtmakta, bu inanışları basit şekilde doğayla uyumlu bir yaşam ve düşünme biçimi olarak tanımlamaktadır. Onun tespitlerine göre Estonlar, canlı ya da cansız şekilde ayırt edilmeksizin etrafta bulunan her şeyin bir ruhunun olduğuna ve inanırların bu ruhları onurlandırmaları gerektiğine inanmaktadır. Keenan, Estonların insan üretimi bir makinenin de ruhu olabileceğini düşündüğüne, buna delil olarak aynı makinenin farklı ellerde farklı tepkiler verdiğine dikkat çekmektedir. Keenan, Eston geleneksel inanışlarının sistematik bir ritüelinin olmadığını ve onlar için asıl ibadetin, yapılan her şeyin kutsal olduğu düşüncesiyle yapılması oluşunu belirtmektedir. Buna göre kutsal ve profan ayrımı yapmaksızın, bulaşık yıkamaktan çöp toplamaya, birisiyle sohbet etmekten odun kesmeye kadar her şeyi kutsal bir eylem olarak ele almak asıl ibadettir.³¹

Estonyalılar *Taara* (Savaş), *Uku* (Gök Gürültüsü ve Şimşek), *Maaema* (Toprak), *Ahti* (Su) ve *Vanejumi* (Bereket) adlı çeşitli yüce varlıklara da

²⁹ Stephen Reynolds, "The Baltic Psaltery and Musical Instruments of Gods and Devils," 6-7.

³⁰ Uno Harva, *Altay Panteonu: Mitler, Ritüeller, İnançlar ve Tanrılar*, 70.

³¹ Berton-Reilly, "It Is a Living Thing," 159-160.

inanmaktadır. Bazı araştırmacılar tarafından bunların farklı tanrılar olduğu iddia edilmekte ve geleneksel Estonya dini politeist şekilde tanımlanmaktadır. Buna rağmen bazı araştırmacılar da bu yüce varlıkların aslında tek bir tanrının farklı yönleri ya da isimleri olduğunu dolayısıyla geleneksel dinin tek tanrılı monoteist bir din olabileceğini iddia etmektedir.³² *Taara* adı yerine bazen *Tooru*, *Tharapita* ve *Tarapitha* gibi adlar da kullanılmaktadır. *Tharapita* adı kayıtlara ilk kez 13. yüzyılda Hıristiyan keşiş Henri tarafından yazılan *The Chronicle of Henry of Livonia* isimli eserde geçmiştir. Kitabın yazıldığı yıllarda Estonya'nın Saaremaa adasına *Ösel* (*Oesel*) denilmekte ve bu adada yaşayanlar için "Estonya'nın Vikingleri" tabiri kullanılmaktadır. Kroniğe göre ana karada bulunan Wierland bölgesinde bir dağ ve çok güzel bir orman bulunmaktadır. *Öselerin* tanrısı *Tharapita*'nın bu ormanda doğduğu ve oradan *Ösel*'e uçtuğundan bahsedilmektedir.³³ Estonya inanışlarına göre yüce tanrının ormandan çıkması ormana atfedilen kutsiyetin ne kadar büyük olduğunun bir göstergesidir. Bölgede bir dağın bulunması da kutsalın tezahürü açısından dikkat çekicidir. Genellikle Dinler Tarihi'nde toplumların gözünde yücelikle birlikte anılan iki varlıktan biri dağ, diğeri göktür. Estonlarda Tanrı'nın ortaya çıktığı yerin büyük bir dağ ve besleyici özelliğinden dolayı orman olması, insanların doğa ile kutsal arasında kurdukları ilişkiye örnek olarak gösterilebilir.

Estonyalı halk bilimci ve teolog Oskar Loorits, *Tharapita* ile ilgili ilginç bir bilgi vermektedir. Ona göre *Henri Kroniği*'nde adı geçen *Tharapita*, İskandinavya'da yüce tanrı olarak bilinen *Thor*'dur. Loorits, *Tharapita*'nın bölgede kullanılan özel bir ad olduğunu belirtir. Estonların gök gürültüsü, yıldırım gibi doğa olayları olduğunda veya bir felakete karşılaştıklarında "Taara aita!" ya da "aituma!" (Tanrım yardım et!) diye çığlık attıklarını belirtmektedir.³⁴ Estonlarda *Taara*, İskandinavlarda *Thor* ve Türklerdeki *Tanrı*³⁵ kavramlarının birbirlerine leksikolojik ve morfolojik benzerliği de bu bağlamda oldukça dikkat çekicidir.

Henry Kroniği'nde Almanlar tarafından Estonya'nın istila edilmesi anlatılmaktadır. Kronikte anlatılan savaşın 13. yüzyıldan beri ayakta olan Aziz Katherine Kilisesi'nin yakınlarındaki *Muhu* tepesinde gerçekleştiği iddia edilmektedir.³⁶ Kronikte, savaşın kızıştığı bir anda Hıristiyan askerlerin

³² U.S. Air Force, "Expeditionary Culture Field Guide Estonia," 53.

³³ Henricus Lettus, *The Chronicle of Henry of Livonia*, 193-194.

³⁴ Oskar Loorits, *Eesti Rahvausundi Maailmavaade* (Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi Kirjastus, 1932), 86.

³⁵ Urmas Sutrop, "Taarapita - the Great God of the Oeselians," 25-26.

³⁶ Gregory Leighton, "Literary Themes and Landscape Sacralization in the Written Evidence for the Baltic Crusades," 34.

Tanrı'ya, Eston askerlerin de *Tharapita*'ya yardım için yalvardığından bahsedilmektedir. Hıristiyanlar Tanrı'dan oğlu İsa'yı göndererek kendilerine yardımda bulunmasını istemişken Estonlar *nemus* denilen kutsal korularına doğru seslenmiştir. Kroniğe göre savaşı, Tanrı'nın yardımıyla Hıristiyanlar kazanmıştır. Sonuçta Hıristiyan Tanrı'sının *Tharapita*'yı yendiği³⁷ ve firavunun boğulup yok olduğu gibi *Tharapita*'nın da yok olarak Eston halkının vaftiz edildiği söylenmiştir.³⁸

3. Kutsal Zamanlar ve Bunlara Bağlı Geleneksel Uygulamalar

İnsanların ve hayvanların sağlığının ekonomik açıdan son derece önemli olduğu eski çağlarda, şans kavramının sağlıkla örtüştüğü görülmüştür. Zararlı ve kötü şeylerin metafizik varlıklar ya da huzursuz ölümlerden kaynaklandığı düşünülmüştür. Estonlar, çeşitli böceklerin ve zararlı otların ortadan kaldırılması, kötü güçlerin uzaklaştırılması için özel ayinler düzenlemişlerdir. Tarımsal alanların bereketi ve varlığını bu ayinlerle korumaya çalışan Estonlarda Hıristiyanlık sonrasında bu ayinler bir çeşit azizler kültürüne dönüşmüştür.³⁹ Ayrıca geleneksel inanışlarına bağlı olarak kutlanan bayram ve festivallerin gün dönümü, ekinoks, yaz ve kış döneminin doruk noktası gibi mevsimsel hareketlerle çok yakın ilişkide olduğuna dikkat çekilmiştir. Örneğin; 23 Haziran gün batımında başlayan Aziz Yuhanna Arifesi'nde yapılan ritüeller, geleneksel inanışlarda kutlanan "yaz aylarının zirvesi festivali"yle kaynaşmış, her ikisinde de evcil hayvanları, yakılan bir ateşin etrafında toplama geleneği sürdürülmüştür. Sonrasında geleneksel olarak bu hayvanlara canlı ve taze çiçekler yedirilir. Böylece hayvanların kötülüklerden korunacağına, bereketli ve verimli olacağına inanılmıştır.⁴⁰ Saha (Yakut) Türklerinde kutlanan İsiyah Bayramı tarih olarak aynı döneme rastlamakta ve kutlamada benzer uygulamalar görülmektedir.⁴¹

Aziz Anthony Günü olarak kutlanan gün, geleneksel Estonya inançlarıyla Hıristiyanlığın iç içe geçtiği bir kutsal zamandır. Geleneksel inançlarda kışı ikiye bölen ve hem hayvan yemlerinin hem de ambarlarda stoklanan yiyeceklerin yarıldığı gün olarak kutlanan bu zaman dilimi, Estonlarda Hıristiyanlık sonrasında aziz gününe dönüşmüştür. Aziz Anthony Günü'nde halk tavernalara gidip eğlenir. Evlerde ise *tönijoodud* adı verilen içki partisi ya da üç gün sürebilen ve *tuisupüha* adı verilen kar fırtınası festivali

³⁷ Lettus, *The Chronicle of Henry of Livonia*, 241-241.

³⁸ Lettus, *The Chronicle of Henry of Livonia*, 245-246.

³⁹ Ränk, *Old Estonia, the People and Culture*, 123.

⁴⁰ Ivar Paulson, *The Old Estonian Folk Religion*, 101.

⁴¹ Bkz. Mehmet Mustafa Erkal, "Saha (Yakut) Türklerinin Geleneksel İnançları ve Diğer Dinlerle İlişkileri," (doktora tezi), 141-153.

düzenlenir. Kış yarısı olarak tanımlanabilecek bu gün şayet gerektiği gibi kutlanırsa ve *Tönn*'e gerekli kurbanlar sunulursa kuzey rüzgarları mahsulden uzaklaşır ve iyi bir döneme girileceğine inanılır. Aksi durumda ise *lumememm* adı verilen "kar ana" kızdırılır. Böylece kuzey rüzgarları mart sonuna kadar devam edeceğinden mahsul yetişmez. Ayrıca batı Estonya'da evin koruyucusu olarak *Tönn* görülür. Evlerde bu koruyucu için özel kovalarda saklanan mumlar yakılır. *Tönn* inancı farklı bölgelerde farklı şekilde tezahür eder. Bazı yerlerde *Tönn*'ün küçük resimleri yapılarak mumlarla aynı kovalarda saklanırken bazı yerlerde ona ev tanrısı olarak tapınılır. *Tönn* için açık havada, kurban taşlarında veya ağaç altlarında et, kan, tahıl gibi sunular sunulur. Evin koruyucu ruhu olduğuna inanıldığından hane halkının ve hayvanların sağlıklarının *Tönn*'e bağlı olduğu kabul edilir.⁴²

Arktik bölgede yaşayan diğer topluluklar gibi Estonların ana ekonomisi de avcılık ve balıkçılığa dayanmaktadır. Estonya bölgesinde neredeyse Taş Devri'nden kalma buluntular arasında pek çok hayvansal figür, kolye, diş ve heykelcik bulunmaktadır. Laponya ve Kuzey Sibirya bölgelerinde bulunan kalıntılarla oldukça benzerlik gösteren bu buluntuların neredeyse birebir kopyaları halen aynı bölgelerde yaşayan insanlar tarafından kullanılmaktadır. İmgeler ve büyü kült uygulamalarıyla irtibatlandırılan bu buluntuların bir çeşit antlaşma ya da ahitleşme olduğu düşünülmektedir. Bahsedilen figürler bir av hayvanına ait olduğundan bu antlaşma ilgili hayvanın ruhu ile yapılmaktadır. Yapılan antlaşma hem hayvanın yeniden doğmasını sağlayacak hem o hayvanın ruhu tarafından getirilebilecek bir kötülük ya da felaket engellenecek hem de avın yüce ruhunu memnun etmeyi garanti altına alacaktır.⁴³ Dinler Tarihi açısından değerlendirildiğinde totemizm ve animizm ile açıklanabilecek bu düşünce veya inanca Altay topluluklarında da neredeyse aynı şekliyle rastlandığını söylemek mümkündür.

Estonya'da kutlanan Noel'in, kültür tarihinin farklı dönemlerinde ve çeşitli sebeplerle kutlanan festival ya da kutsal günlerden beslenen çeşitli inanç ve ayinlerle şekillenerek son şekline geldiği düşünülmektedir. Sonbaharda hasat zamanıyla başlayan festivaller serisinin sonuncusu olan kış gün dönümü, Noel'in temeli olarak görülmektedir. Estonya da Noel'in son haline gelene kadar pek çok dış etkene maruz kaldığı anlaşılmaktadır. İskandinav bölgesine yakınlığı nedeniyle Noel'de kullanılan özel eşyalarla

⁴² Ränk, *Old Estonia, the People and Culture*, 124-125.

⁴³ Paulson, *The Old Estonian Folk Religion*, 57-59.

bazı özel gün adlarının doğrudan Viking döneminden ödünçlendiği ifade edilmektedir. Estoncada Noel için kullanılan *jõulud* terimi ile İsveçcede kullanılan *jul*; Estoncada Yılbaşı için kullanılan *näärpäev* terimi ile İsveçcede kullanılan *nyårdagen* terimi İskandinav topluluklarıyla benzer şekilde Estonların da Vikinglerden etkilendiğini düşündürmektedir. Hıristiyanlığın bölgeye yayılmasıyla birlikte Noel ağaçları, Noel Baba, zencefilli ekmek gibi Alman Katolik etkisinin Estonya kültürüne eklemendiği değerlendirilmektedir.⁴⁴ İsveçcede kullanılan *jul* terimi ile Türkçedeki *jıl/yıl* terimi ve yine İsveççedeki *nyårdagen* ile Türk kültüründeki *nardoğan* arasındaki dilsel benzerlikler dikkat çekicidir. Bu terimlerin hangi dilden hangi dile geçtiğine dair kesin bir dilbilimsel kanıt olmamakla birlikte, eski İskandinav ve Türk dillerinde yeni yıl ve doğanın yenilenmesi fenomeninin ortak kültürel öğelerle ifade edilebileceğine işaret etmektedir.

Benzerlik olarak değerlendirilebilecek bir diğer tema ise, yeni ay günlerinin özel ve uğurlu zamanlar olarak kabul edilmesidir. Örneğin, Altay topluluklarından Moğollar, önemli işlerini ve savaş başlangıçlarını yeni ay veya dolunay günlerinde planlarken, Ural topluluklarından Finler ve Estonyalılar ile Sibiry Türk topluluğu olan Yakutlar da düğünlerini yeni ay döneminde gerçekleştirmişlerdir.⁴⁵

Eski çağlarda insanlar geceleri gökyüzüne bakarak onunla ilgili yakıştırmalarda bulunurlardı. Bu bağlamda Samanyolu galaksisi pek çok topluluğun dikkatini çekmiş ve gündelik hayatlarında bulunan şeylere benzeterak ona çeşitli adlar vermişlerdir. Çuvaşlar ve İdil Tatarları tarafından Yaban Kazı Yolu; Kırgızlar ve Türkmenler tarafından Kuş Yolu; Laponlar tarafından Kuş Patikası; Estonlar ve Finliler tarafından Kuş Caddesi olarak adlandırılmıştır. İsimlendirmelerin kökenine dair bazı efsanelerde çeşitli verilere ulaşılsa da en akla yakın yorum Finliler ve Estonlar tarafından yapılmış gibi gözükmektedir. Zira onlara göre güneye göç eden yabanıl kuşlara bu ışıık kümesi geceleri yol gösterdiğinden bu ad verilmiştir.⁴⁶

Estonya halk inanışlarında toprak ve gök oldukça önemli ve kutsal kabul edilir. Gök eril şekilde tasvir edilirken göğün unsurları olan yıldırım, şimşek, gök gürültüsü gibi varlıklarla yerin döllendiğine inanılır. Toprağı dişil bir şekilde ve canlı olarak tanımlarlarken *toprak ana* kültü bulunur. Çocuklara özellikle bıçağı toprağa saplamamaları öğütlenir. "Toprak bizim annemizdir,

⁴⁴ Ränk, *Old Estonia, the People and Culture*, 130.

⁴⁵ Harva, *Altay Panteonu*, 149.

⁴⁶ Harva, *Altay Panteonu*, 162-163.

onun göğsünü delmeyin!" öğüdü verilir.⁴⁷ Göğün baba, yerin ise anne olarak tanımlandığı fenomenlerle Anadolu Türk edebiyatında da karşılaşılır. Bu anlayışa, Rüşvaî'nin *Ağaçname* adlı eserinde "Gelince kün emri Hakk'tan, Zerre hasıl olur yoktan, Babam gök anam topraktan, Neşreyleyip revanım ben" ifadeleri örnek olarak gösterilebilir.⁴⁸ Yer ile gök arasındaki ilişkinin iki kutuplu ve cinsiyet temalı bir ilişki ile tasvir edildiği söylenebilir. Toprak ana kültü bütün Altay topluluklarında görülen bir fenomendir. Altaylar ile Urallar arasındaki ilişkiyi ortaya koyması açısından toprak ana figürünün önemli bir konumda olduğunu söylemek mümkündür.

Estonya geleneksel inancında ölüm sonrasına ilişkin pek veri bulunmamaktadır. Halk, ölülerin ceset olarak mezarda, maneviyat olarak mezarlıkta, ruh olarak ise yer altında, cennette bulunan "ölüler dünyasında" ya da "ölüler krallığında" olabileceğini düşünmektedir. Ölüler dünyasının ya da krallığının kutsal korular olabileceği, bu sebeple ölü ruhlarının maneviyatından dolayı ormanlık alanlara da kutsallık atfedildiği görülmektedir. Kişilerin öldükten sonra tanrı veya yüce güçlere sahip varlıklarla birleştiklerine inanılmaktadır. İnsan ruhunun ayrılabilir ve aktarılabilir olmak üzere iki çeşidinden bahsedilmektedir. Aktarılabilir ruh her zaman bedenine geri döner; ayrılabilir ruh ise zaten bir gölge gibi dolaşan ve insanları korkutan bedensiz bir ruhtur. Ölen kişinin hayatının ölümden sonraki yaşamda da dünyadaki gibi devam ettiğine inanılmakta ve ölüler hem yardım ve destek alınabilecek dostlar hem de tehlikeli ve zarar verecek düşmanlar olarak görülmektedir.⁴⁹

Estonya'da Katolik, Lutheran, Ortodoks, Rus Eski İnanırlar, Yahudiler, Müslümanlar, Taara inanırları gibi tüm dini gurupların ya da cemaatlerin kendilerine ait mezarlıkları vardır.⁵⁰ Geleneksel inanışlarını yaşatmaya çalışan Taara cemaatinin kendine ait ilk mezarlık girişimi 1930'lu yıllarda olsa da 2. Dünya Savaşı'nın başlamasıyla bu girişim yarıda kalmıştır.⁵¹ Ölen kişilerin ruhunun yüce varlıklarla karışması iki şekilde değerlendirilebilir. İlk olarak alemde bulunan her şeyin tek bir varlıktan olduğu ve o tek bir varlığın bütün alemde can bulduğu monistik bir inanç olan panteizmle açıklanabilir. Ancak bu durumun yaşamda da devam etmesi gerekir. Şu hâlde geleneksel inanç panteizmle açıklanamaz hale gelmektedir. İkincisi ise ölen

⁴⁷ Paulson, *The Old Estonian Folk Religion*, 98-100.

⁴⁸ Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü, "ESEDİ/RÜSVAİ, Ali Cem Akbulut."

⁴⁹ Paulson, *The Old Estonian Folk Religion*, 190-194.

⁵⁰ Taavi Pae vd., "The Formation and Location Features of Estonian Cemeteries," 278.

⁵¹ Pae vd., "The Formation and Location Features of Estonian Cemeteries," 292.

kişinin ruhunun yüce ruhlara karışarak yüceltilmesi atalar kültü ile açıklanabilir.

Sonuç

Bu çalışma, Estonların geleneksel inanışlarının incelenmesine odaklanırken Türk halk inanışları ile olan benzerliklerine de dikkat çekmektedir. Estonlar, Baltık Körfezi'nin kuzeyinde yaşayan ve Fin-Ugor grubuna ait eski bir topluluktur. Bu topluluğun Hıristiyanlığı en geç kabul edenlerden biri olması, yerel inanışlarının dinî ve kültürel baskılara uzun süre direnmesine ve bu sayede derin köklerini koruyabilmesine olanak sağlamıştır. Estonların, köken itibarıyla Sibirya'dan göç ederek bugünkü topraklarına yerleştikleri arkeolojik, antropolojik ve dilbilimsel verilerle desteklenmektedir. Bu bağlamda, çalışmada, Estonların doğal çevre ve metafizik unsurlara dair inanışları detaylı bir biçimde ele alınarak Türk halk inanışlarıyla olan benzerlikleri vurgulanmıştır.

Toprak, dağ, gök, ağaç ve orman gibi tabiat unsurlarıyla ilişkili inanışların yanı sıra, yüce varlıklar ve yer altı ruhları gibi metafizik unsurlar Eston inanç sisteminin önemli bölümleridir. Bu unsurlar, Estonların mistik dünya görüşünün doğayla ne kadar iç içe olduğunu göstermektedir. Bu çalışmada, Estonların inanç yapısında yer alan *haldjas*, *kurat* ve *lumememm* gibi kendilerine özgü unsurlar ile kutsal korular anlamına gelen *Nemus* gibi unsurlar ele alınmış ve bu unsurların Geleneksel Türk İnanışları ile benzerliklerine vurgu yapılmıştır. Eston ve Türk halk inanışlarında doğa ruhları ve koruyucu varlıkların bulunması, her iki topluluğun da doğa ve insan arasındaki mistik ve ritüel ilişkiyi benzer şekilde algıladığını göstermektedir. Bu durum, özellikle doğa ve metafizik dünyayla olan bağların her iki toplulukta da benzer biçimlerde ifade bulduğunu ve bu bağların kültürel kimliklerinin önemli bir parçası olduğunu ortaya koymaktadır. Bu benzerlikler, Estonlar ve Türklerin aynı köklerden beslenen akraba topluluklar olduğunu ya da tarihsel süreçte sıkı kültürel ilişkiler kurduğunu düşündürmektedir. Özellikle yüce varlık inanışları, yer altı ruhları ve doğaya atfedilen kutsallık gibi unsurlar her iki topluluğun kültürel yapısında önemli paralellikler olduğuna işaret etmektedir. Bu karşılaştırmalar, iki topluluğun, farklı coğrafyalarda yaşamalarına rağmen benzer kültürel süreçlerden geçerek ortak bir geçmişin izlerini taşıdığını göstermektedir.

Bu araştırma sonucunda Ural ve Altay toplulukları arasındaki kültürel benzerliklerin detaylı bir şekilde incelenmesinin, Türkoloji, etnoloji ve Dinler

Tarihi alanlarına önemli katkılar sağlayacağı beklenmektedir. Bu bağlamda, Ural ve Altay halkları arasındaki kültürel etkileşimlerin araştırılması hem kültürel hem de etnik benzerliklerin ve farklılıkların daha iyi anlaşılmasına olanak tanıyacaktır. Bu çalışma, ayrıca kaybolmaya yüz tutmuş kültürel unsurların gün yüzüne çıkarılması ve bu toplulukların tarihsel ve kültürel zenginliklerinin korunmasına katkı sunmayı hedeflemektedir. Geleneksel inanç sistemlerinin yeniden canlandırılması ve bu inançların modern toplumlarda nasıl yaşatılabileceğine dair örnekler sunulması, her iki toplumun da kültürel mirasının sürekliliği açısından büyük önem taşımaktadır. Netice itibariyle, Estonların geleneksel inanışlarının detaylı incelenmesi, bu topluluğun kültürel direncinin ve kimliğini koruma çabalarının anlaşılması açısından önemlidir. Eston ve Türk halk inanışları arasındaki benzerlikler, her iki topluluğun da ortak bir kültürel geçmişten beslendiğini ya da tarih boyunca karşılıklı kültürel etkileşimlerde bulunduğunu düşündürmektedir. Bu bağlamda, Ural ve Altay toplulukları arasındaki benzerliklerin derinlemesine araştırılması, Türkoloji, etnoloji ve Dinler Tarihi gibi alanlarda yeni ve önemli açılımlar sağlayabilecektir. Böylece, kaybolmaya yüz tutmuş kültürel unsurların ortaya çıkarılması ve korunması mümkün olacak; bu durum, gelecekteki araştırmalara ilham kaynağı olacaktır.

Çıkar Çatışması / Conflict of Interest:

Yazar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir. / The author declared that there is no conflict of interest.

Finansal Destek / Grant Support:

Yazar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir. / The author declared that this study has received no financial support.

YZ Kullanım Beyanı / Declaration of AI use:

Yazar, bu çalışmayı oluştururken yapay zeka destekli teknolojileri kullanmadığını beyan etmiştir. / The author declared that no AI-assisted technologies were used in the creation of this article.

KAYNAKÇA

- Arık, Durmuş. "Türk Halk İnanışlarında Örtmece ve Gerçeği Gizleme ile İlgili Uygulamalar: Doğum ve Ölüm Örneği." *Dini Araştırmalar* 13:36 (2010).
- Ballıkaya, Ahmet. "Hansa Birliği." Yüksek Lisans Tezi, Mersin Üniversitesi, 2018.
- Berezcki, András. "A Short History of Estonia," içinde *The Finno-Ugric World*, ed. György Nanovszky ve Antal Bartha, 155-162. Budapest: Teleki László Foundation, 2004.

- Berton-Reilly, Elizabeth Ann. "It Is a Living Thing: An Estonian Tradition Bearer and Supernatural Beings Called Haldjad." *Folklore: Electronic Journal of Folklore* 65 (2016): 151-172. <https://doi.org/10.7592/FEJF2016.65.ber-ton-reilly>.
- Erkal, Mehmet Mustafa. "Saha (Yakut) Türklerinin Geleneksel İnançları ve Diğer Dinlerle İlişkileri." Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2023.
- "Haldjas," içinde [EKSS] *"Eesti keele seletav sõnaraamat"*. Tallinn: Eesti Keele Instituut, 2009. <https://www.eki.ee/dict/ekss/index.cgi?Q=haldjas&F=M>.
- "Haldjas," içinde *Sõnaveeb*. Tallinn: Eesti Keele Instituut, 17 Şubat 2023. <https://xn--snaveeb-10a.ee/search/unif/dlall/dsall/haldjas/1>.
- Harva, Uno. *Altay Panteonu: Mitler, Ritüeller, İnançlar ve Tanrılar*. Çev. Ömer Suveren. İstanbul: Doğu Kütüphanesi, 2015.
- Hiemäe, Reet. "Earth Religion, 'Forest People' and Environmental Disputes: A Case Study on a Pursuit for National Unity and Sustainability in Estonia," içinde *Beyond the Spirit of Bandung*, ed. Frans Dokman ve Antoinette Kankindi, 2:107-26. Philosophies of National Unity: Secular or Religious? Radboud University Press, 2023. <https://www.jstor.org/stable/jj.9474309.8>.
- Johanson, Lars; Robbeets, Martine Irma: Transeurasian Verbal Morphology in a Comparative Perspective: Genealogy, Contact, Chance -PAGE: 8. Publisher: Otto Harrassowitz Verlag (2010):1-7
- Kerecsi, Ágnes. "The Estonians," içinde *The Finno-Ugric World*, ed. György Nanovszky ve Antal Bartha, 329-332. Budapest: Teleki László Foundation, 2004.
- Kiviorg, Merilin. "Religion and the Secular State in Estonia," içinde *Religion and the Secular State: National Reports Issued for the Occasion of the XVIIIth Congress of the International Academy of Comparative Law = La Religion et l'État Laïque: Rapports Nationaux*, editör Javier Martínez-Torrón, W. Cole Durham, ve Donlu D. Thayer. Madrid: Servicio de Publicaciones de la Facultad de Derecho de la Universidad Complutense de Madrid, 2015.
- Leighton, Gregory. "Literary Themes and Landscape Sacralization in the Written Evidence for the Baltic Crusades," içinde *Ideology and Holy Landscape in the Baltic Crusades*, 31-64. Arc Humanities Press, 2022. <https://doi.org/10.2307/j.ctv32bm1sm.7>.
- Lettus, Henricus. *The Chronicle of Henry of Livonia*. Çev. James A. Brundage. Madison: The University of Wisconsin Press, 1961.
- Loorits, Oskar. *Eesti Rahvausundi Maailmavaade*. Tartu: Eesti Kirjanduse Seltsi Kirjastus, 1932.
- Pae, Taavi, Egle Kaur, Anto Aasa, ve Rein Ahas. "The Formation and Location Features of Estonian Cemeteries." *Journal of Baltic Studies* 37:3 (2006): 277-297.

- Paulson, Ivar. *The Old Estonian Folk Religion*. Çeviren Jutta Kõvamees Kitching ve H. Kõvamees. Uralic and Altaic Series 108. USA: Indiana University Bloomington, 1971.
- Pomozı, Peter. "The Estonian Language," içinde *The Finno-Ugric World*, ed. György Nanovfszky ve Antal Bartha, 1183-192. Budapest: Teleki László Foundation, 2004.
- Ränk, Gustav. *Old Estonia, the People and Culture*. Uralic and Altaic Series 112. Bloomington: Indiana University, 1976.
- Reynolds, Stephen. "The Baltic Psalter and Musical Instruments of Gods and Devils." *Journal of Baltic Studies* 14:1 (1983): 5-23.
- Ringvee, Ringo. "Survival Strategies of New Religions in a Secular Consumer Society." *Nova Religio* 20:3 (2017): 57-73.
<https://doi.org/10.1525/nr.2017.20.3.57>.
- Rinne, Jenni. *Searching for Authentic Living through Native Faith: The Maausk Movement in Estonia*. Södertörn Doctoral Dissertations 122. Huddinge: Södertörn University, 2016.
- Saag, Lehti, Margot Laneman, Liivi Varul, Martin Malve, Heiki Valk, Maria A. Razzak, Ivan G. Shirobokov, vd. "The Arrival of Siberian Ancestry Connecting the Eastern Baltic to Uralic Speakers Further East." *Current Biology: CB* 29:10 (2019): 1701-1711.e16.
<https://doi.org/10.1016/j.cub.2019.04.026>.
- Sutrop, Urmas. "Taarapita - the Great God of the Oeselians." *Folklore: Electronic Journal of Folklore* 26 (2004).
<https://doi.org/10.7592/FEJF2004.26.sutrop>.
- T. Editors of Encyclopaedia. "Order of the Brothers of the Sword," içinde *Encyclopedia Britannica*, 25 Ekim 2011.
<https://www.britannica.com/topic/Order-of-the-Brothers-of-the-Sword>.
- Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü. "ESEDİ/RÜSVAÎ, Ali Cem Akbulut." Erişim 28 Mayıs 2024. <https://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/esedi-rusvai-ali-cem-akbulut>.
- Urban, William L. *The Teutonic Knights: A Military History*. London: Greenhill Books, 2005.
- Urban, William L. "Victims of the Baltic Crusade." *Journal of Baltic Studies* 29:3 (1998): 195-212.
- U.S. Air Force. "Expeditionary Culture Field Guide Estonia." Military. United States Army NATO, 2018.
<https://www.usanato.army.mil/Portals/31/documents/Country%20Culture%20Field%20Guides/estonia-2018.pdf?ver=2018-08-07-090404-003>.
- Valk, Ülo. "Folkloristic Contributions towards Religious Studies in Estonia: A Historical Outline". *Temenos - Nordic Journal of Comparative Religion* 50:1 (2014): 137-164. <https://doi.org/10.33356/temenos.46254>.

- Valk, Ülo. "The Devil's Identity: On the Problem of His Pre-Christian Prototype in Estonian Mythology," içinde *Myth and Mentality Studies in Folklore and Popular Thought*, ed. Anna-Leena Siikala, 122-129. Studia Fennica, Folkloristica 8. Helsinki: Suomen Kirjallisuuden Seura, 2019.
- Yonuks, Tinno, ve Tiina Aykas. "Dari-podnoşeniya svaşennım mestam v Estonii i Finlyandii: Sravnitel'nıy analiz," içinde *Missiya vıpolnıma. Perspektivi izuşeniya fol'klora*, ed. Mare Kiyva ve Tat'yana Volodina, 19:109-48. Tartu: Nauçnoye izdatel'stvo ELM, 2018.
<https://doi.org/10.7592/Sator.2018.19.04>.